

Тетяна Матусевич

Лариса Колесник

ДЕМОКРАТІЯ В ОСВІТІ: ІДЕАЛЬНЕ БУТТЯ ЧИ ПЕДАГОГІЧНА РЕАЛЬНІСТЬ?

Анотація

Дана стаття присвячена презентації та аналізу результатів дослідження «Демократія в освіті», проведеного у лютому 2019 року в рамках проекту «Розвиток культури демократії в педагогічній освіті в Україні, Норвегії та Палестині». Дослідження є однією з комплексних спроб проаналізувати спектр визначень демократії в освіті, бачення її місця в освітньому середовищі та перешкод на шляху впровадження демократії в процес підготовки вчителів. Проведений аналіз засвідчив існування певних викликів, – домінування «вузького» розуміння демократії серед української освітньої спільноти та викладання про демократію, присутність рудиментів радянської системи в сучасному освітньому середовищі, наявність деякого відчуження знання про демократію і звууження їх до окремої дисципліни, – що потребують додаткового вивчення та розробки науковою спільнотою стратегії їх подолання.

Ключові слова: *освіта, демократія, демократія в освіті.*

Актуальність демократичних перетворень в освіті викликана процесуальними та контекстуальними особливостями транзитивного українського суспільства. Швидкий розвиток соціальних явищ та структурні зміни останніх десятиліть (інформаційна революція, гуманізація, активізація міжкультурної комунікації, глобалізація тощо) здійснили колосальний вплив на основи соціальних систем і дали початок глибинним перетворенням сутності соціальних інститутів та практик. Ці зміни

сприяють становленню і розвитку нової архітектоники соціальних відносин, провокують нові виклики на шляху демократизації освітньої системи та актуалізують нові дослідження в галузі демократичної освіти.

В умовах постійного продукування мінливості освіта є ключовою у становленні глобального громадянського суспільства та його громадян як «цілісних», автономних і відповідальних суб'єктів, здатних мислити трансверсально, знаходити моральні рішення в конфліктних ситуаціях і вміти «поєднувати не поєдане» (Горбунова, 2017: 98).

Актуальність дослідження даної проблеми викликана також відсутністю єдиного універсального визначення демократії, яке могло б пояснити різні історичні та контекстуальні умови (Kagumanchery & Portelli, 2005), і часто поверхневим і розпливчастим баченням феномену демократії (Gandin & Apple, 2005). Ця невизначеність характерна також для впровадження концепції демократії в процес підготовки як вчителів (Zyngier, 2013), так і викладачів (Biseth & Lyden, 2018).

Демократія є більш ніж формою політичного устрою. Це, насамперед, спосіб залучення до суспільного життя, спільного спілкування та досвіду (Carr, 2008; Dewey, 1916: 101). Наскрізна перформативність феномену демократії потребує додаткової експлікації. На думку Ларрі Діаманта (2004), демократія складається з чотирьох ключових елементів: (а) політична система вибору та заміни уряду шляхом вільних та чесних виборів, (б) активної участі людей, як громадян, у політиці та громадянському житті, (с) захисті прав людини для всіх громадян, (d) верховенстві права, в якому закони та процедури застосовуються однаково до всіх громадян. Рада Європи визначає демократію на трьох різних рівнях: 1) як спосіб політичного управління (правова система, виборчі правила, інститути управління); 2) як спосіб організації суспільства (як жити разом у сучасному плюралістичному суспільстві мирно); та 3) як спосіб життя (бути активним громадянином на основі таких цінностей, як солідарність, справедливість, самовизначення) (Biseth, 2014: 29).

Школа вважається ключовим фактором просування та розвитку демократії як основи співіснування в суспільстві, адже освітні системи заохочують, підтримують і культивують демократичний досвід студентів (Banks et al., 2005). За визначенням Ю. Вагіда (Waghid, 2014), «демократична освіта – це освітній ідеал, в якому демократія є одночасно метою і методом навчання. Він привносить демократичні цінності в освіту і може включати самовизначення в суспільстві рівних, а також такі цінності, як справедливість, повагу і довіру. Демократична освіта часто є емансипативною, і голоси учнів рівні голосам вчителя». В західних дискусіях щодо розвитку демократії в освіті домінують дві основні теми: надання вчителям професійного підготовки, яка сприяє розвитку демократії в школах та розвиток демократичної освіти шляхом розширення

прав і можливостей всіх тих, хто бере участь в освітньому процесі, включаючи викладачів, адміністраторів, вчителів і дітей (Rainer, 1999).

У сучасних дослідженнях широко використовуваним наразі є «вузьке» (thin) та «широке» (thick) розуміння демократії (Barber, 1984/2003; Gandin & Apple, 2002). «Вузьке» розуміння демократії передбачає надання найбільшої уваги виборам, та інституціям ліберальної демократії, забезпечення вчителів навичками та знаннями для викладання **про** демократію. Зведення демократії до виборів та інститутів мінімізує роль громадянина та освіти для соціальної справедливості, відокремлюючи демократичні процеси від соціальних процесів, які впливають на громади та повсякденне життя (Biseth, 2018). «Широке» розуміння демократії виходить за рамки виборчих та законодавчих процесів, верховенства права та основних громадянських прав і прагне розвинути у студентам розуміння колективного громадянства та громадянських дій. «Широке» розуміння демократії передбачає становлення «соціального громадянина», індивіда, який знаходиться у постійній інтеракції з іншими та здатний до рефлексії (Zyngier, 2012: 5). Це вимагає, щоб викладачі педагогічних спеціальностей розвинули у своїх студентів більш глибоке розуміння того, що означає навчати **для** демократії та **через** демократію для соціальної справедливості та сталого розвитку суспільства (Biseth, 2018).

Продовження дискусій щодо проблеми демократії в освіті в країнах з розвиненою демократією (як Норвегія) викликане результатами останніх досліджень (Carr, 2010a; Carr & Zyngier, 2012; Zyngier, 2012; Westheimer, 2008; Fischman & McLaren, 2005), які засвідчують, що викладачі педагогічних спеціальностей пов'язують демократію, насамперед, з суспільною структурою, способом політичної організації суспільства, в якому вибори є основною громадянською активністю, тобто мають «вузьке» розуміння демократії, використовуючи на практиці два домінуючі способи просування демократії – це заохочення студентів брати участь у формальних структурах участі та залучення учнів до дискусій та дебатів у класі (Biseth, 2018).

Демократія в освіті: український науковий дискурс

Демократичні зміни в освіті є популярним та широко дебатованим питанням в академічних та політичних колах України останніх десятиліть, концептуалізація якого має свої «національні» особливості. Серед найбільш характерних рис українського педагогічного та філософсько-освітнього дискурсу щодо застосування та поширення демократичних ідей необхідно виділити наступні:

1. Становлення демократичного дискурсу в освіті шляхом негативної ідентифікації, опозиції до радянської системи освіти, форсованої глибинними суспільно-політичними та економічними перетворенням, розпадом соціалістичної системи, транзитивними явищами, боротьбою цінностей та ідеологій. Потреба в теоретичному опрацюванні та розробці практичних інструментів демократизації освіти, насамперед, обумовлена необхідністю позбавлення освітньої системи таких радянських рудиментів як: тотальна регламентація освітнього процесу, монологічна взаємодія вчителя та учня, індоктринація, методи репресивної педагогіки, тоталітарна обов'язковість тощо.

2. Звернення та актуалізація демократичних ідей класиків української філософії та педагогіки (Г.Сковорода, Т. Шевченко, М. Драгоманов, І. Франко, С. Русова, Б. Грінченко тощо). Релевантність доробку класиків сьогоденню є значущою, оскільки, значна частина цієї спадщини присвячена осмисленню важливості демократії в освіті для розгортання процесів націє- та державотворення, що було і залишається животрепетним питанням протягом століть української боротьби за державну незалежність. Так, майже понад сто років тому С. Русова писала: «Якщо ми потребуємо демократії, то мусимо для неї виховувати молодь для того, щоб ця молодь могла утворити новий, кращий гуманний світ... Гаслом нової школи є саморозвиток і соціальна служба — служба родині, громаді, державі, нації, людству» (Джус, 2016). Також увагу сучасних науковців привертають методологічні розробки з використання демократичних педагогічних засобів і методів навчання і виховання, наприклад, «школа радості» В. Сухомлинського.

3. Активна взаємодія та співпраця вітчизняних науковців та практиків з європейськими та американськими центрами розвитку демократії, адаптація західних підходів до демократизації освіти, орієнтація на розробку та застосування методик навчання демократії на практиці.

Яскравим прикладом такої взаємодії є DOCCU – Розвиток громадянських компетентностей в Україні – швейцарсько-український проект, який реалізується в Україні в рамках Швейцарської стратегії співробітництва для України на 2015-2018 роки, а саме в рамках її напрямку «Врядування та відновлення миру». За час впровадження проекту були перекладені та адаптовані навчальні посібники серії «Живемо в демократії», які отримали свідоцтва Міністерства освіти і науки України та були рекомендовані для використання в освітньому процесі початкової та повної середньої школи, а також у системі підвищення кваліфікації педагогічних кадрів.

Також велику роботу проводить Європейський Центр ім. Вергеланда (EWC), що впроваджує проекти в Україні з 2012 року з метою розвитку демократичного врядування у школі, активізації участі шкільної молоді

в житті школи та громади, зміцнення громадянського суспільства. Сьогодні ініціатива охоплює 40 шкіл із різних регіонів України; в різних її проєктах залучено близько 7 000 учасників. Програми EWC поєднують тренінги (модель тренінгів передбачає участь вчителів, адміністрації школи, батьків і представників громадськості), дистанційне навчання та супровід шкільних ініціатив до досягнення змін у школі та громаді.

Проєкт «Розвиток культури демократії в педагогічній освіті в Україні, Норвегії та Палестині» (2018-2021), в рамках якого написана дана стаття, є спільним проєктом Університету південно-східної Норвегії (факультет математичної та природничої освіти) та Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова (факультету педагогіки і психології) в партнерстві з Донбаським державним педагогічним університетом (м. Слов'янськ), громадською організацією «Інститут досліджень миру Близького Сходу» (м. Бейт-Джала, Палестина) та громадською організацією «Учбово-методичний науково-інформаційний центр» (м. Київ). Загальна мета проєкту – підвищити якість педагогічної освіти Україні, Норвегії та Палестини через розвиток демократичної культури у викладанні. За час роботи проєкту було проведено аналіз норвезьких навчальних програм «Права людини», «Навчання правам людини та культурному розмаїттю», «Англійська мова як мова міжнародного спілкування»; також апробовано практичні заняття для роботи із студентами в межах зазначених курсів, розроблено експериментальну навчальну програму «Методика викладання “Я досліджую світ”». В рамках проєкту були розроблені та апробовані вправи та практичні заняття для студентів спеціальності «Початкова освіта» в шести педагогічних ЗВО України.

4. Серед характерних рис українського наукового дискурсу з питань демократії в освіті також слід відмітити особливу увагу українських дослідників до таких наративів як демократичні цінності в освіті (свобода, відкритість, толерантність тощо), демократичні принципи в освіті, демократизація освіти (Ордіна, 2009). Процеси демократизації, насамперед, пов'язані з необхідністю розвитку критичного мислення (Куц, 2018), оновлення методів, прийомів навчальної діяльності учнів, заснованих на партнерських відносинах, принципах рівноправного діалогу вчитель-учень, наявності альтернатив та можливості вибору (Постоленко, 2007). Однак, не дивлячись на гостроту дискусій щодо сутності цих понять у світі, поняття «демократія», «демократичні цінності», «демократичні принципи» часто використовуються як невизначені та абстрактні.

Теоретичне та методологічне підґрунтя дослідження

Дослідницьким завданням проекту «Розвиток культури демократії в педагогічній освіті в Україні, Норвегії та Палестини» є розробка теоретичного обґрунтування дослідження на основі доробку вітчизняних науковців (окремо для України, Норвегії та Палестини) задля подальшого взаємного обміну теоретичними та методологічними розробками в галузі демократії освіти.

Тож теоретичним підґрунтям розробки моделі та програми дослідження стали роботи західних вчених (Gandin & Apple, 2002; Barber, 2003; Carr, 2010a, Zyngier, 2012) та наступні концептуальні положення вітчизняної філософсько-освітньої та педагогічної науки:

1. Розуміння педагогічного процесу як діалогічного явища – багатогранного процесу постійного духовного збагачення і оновлення тих, кого виховують, і тих, хто виховує (Сухомлинский, 1997: 95).
2. Утвердження важливості ролі особистості вчителя, інтеріоризації ним тих цінностей, які він/вона ретранслює. Український педагог К. Ушинський писав: “Найголовніша дорога людського виховання є переконання, а на переконання можна діяти тільки переконаннями. Будь-яка програма викладання, будь-яка метода виховання, якою б хорошою вона не була, не перейшовши в переконання вихователя, залишиться мертвою буквою, що не має ніякої сили дійсності. Найбільш брутальний контроль у цій справі не допоможе. Вихователь ніколи не може бути сліпим виконавцем інструкції: не зігріта теплою його особистого переконання, вона не може мати жодної сили”(Мешко, 2010).
3. Концепція педагогічної позиції вчителя як стійкої системи ставлень вчителя (до учня, до себе, до колег), що визначають його поведінку.
4. Розуміння освіти як основи становлення демократичних цінностей студентської молоді (Андрущенко, 2014)
5. Розуміння демократизації освіти як такої, що розгортається в трьох контекстах (за класифікацією І. Постоленко):
 - соціально-політичний контекст полягає у збереженні демократичної орієнтації соціально-політичного розвитку держави та суспільства, а також у юридичному та фактичному визнанні пріоритетної ролі системи освіти в ієрархії соціальних інститутів;
 - соціально-педагогічний контекст – створення і розвиток механізмів взаємовпливу суспільства і школи, демократизація усіх рівнів управління;
 - педагогічний контекст – партнерські відносини між усіма учасниками освітнього процесу, рівність усіх громадян у праві на одержання освіти, доступність якісної освіти, побудова змісту освіти

на основі загальнолюдських цінностей, демократичних принципів (Постоленко, 2007).

6. Університетські стратегії трансформативної та транскультурної освіти (Горбунова, 2015)

Загальна характеристика дослідження

Всеукраїнське опитування «Демократія в освіті» проведене авторами даної статті в рамках спільного проекту з Університетом південно-східної Норвегії «Розвиток культури демократії в педагогічній освіті в Україні, Норвегії та Палестині» (СРЕА-ЛТ-2017/10037) є однією з комплексних спроб проаналізувати спектр визначень демократії в освіті, бачення її місця в освітньому середовищі та перешкод на шляху впровадження демократії в процес підготовки вчителів.

Окрім широкого спектру охоплених тем — від розуміння демократії та громадянства до порад яким чином поліпшити впровадження демократії в освітній процес — це опитування має деякі методологічні особливості. Анкета-опитувальник є модифікованим варіантом анкети проекту «Глобальне дослідження демократії» (GDDRP) і спрямована на вивчення перспективи та уявлення про демократію в освіті для розвитку міцної демократичної освіти в Україні. Мета дослідження: визначення розуміння поняття «демократія» в педагогічній освіті, задля розробки більш ефективних програм щодо поширення і впровадження ідей демократії в освітній процес.

Загальна кількість респондентів – 287 студентів (четвертий та п'ятий роки навчання) та 111 викладачів. Часові рамки проведення дослідження 16 – 28 лютого 2019 року.

Всеукраїнський статус опитування був забезпечений участю викладачів та студентів з шести педагогічних закладів вищої освіти України: НПУ імені М.П. Драгоманова, Донбаський державний педагогічний університет, Національний університет “Чернігівський колегіум” імені Т.Г. Шевченка, Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини.

Опитування складалося з трьох частин, а саме, паспортної, та частин, які охоплюють питання демократії та питанням освіти для демократичного громадянства.

Паспортна частина дослідження надає нам змогу описати середньостатистичний портрет сучасного викладача педагогічного ЗВО та студента, який обрав спеціальність «Початкова освіта». Так, згідно отриманих даних, переважна більшість викладачів – це жінки (93,7%), віком від

від 41 до 60 років (64,8%), які мають ступінь «кандидата наук» (79,3%) і не приймають активну участь в політичному житті (58,5%). Щодо студентів, то переважна більшість це особи жіночої статі (97,6%), віком від 21 до 25 років.

Основні результати та висновки

Проведений контент-аналіз масиву даних, отриманих під час опитування дозволив зробити певні висновки та узагальнення, серед найбільш значущих необхідно визначити наступні:

1. Демократичні зрушення в освітній системі України часів незалежності є очевидними та усвідомлюваними учасниками освітнього процесу.

Дослідження засвідчило позитивну динаміку демократичної трансформації освітнього простору. В анкеті для викладачів містилося запитання щодо рівня демократії освітньої системи в якій вони навчались і в якій вони викладають зараз. Так 16,2% педагогів вважають, що рівень демократії був дуже низьким, 21,6% – низьким, 33,3% – середнім, 23,4% – високим, 5,4% – дуже високим в той час коли вони здобували освіту. На думку педагогів освітня система в якій вони зараз працюють має наступний рівень демократизації: дуже низький – 8,1%, низький – 11,7%, середній – 29,7%, високий – 37,8%, дуже високий 12,6%.

Показовим також є те, що переважна більшість студентів (82, 1%) задоволенні рівнем знань про демократію. Щодо рівня демократизації освіти 11,9% студентів відзначають його як дуже високий, 28% – високий, 45, 8% як середній, 11,9% як низький і 2,4% як дуже низький.

2. Домінування «вузького» розуміння демократії серед української освітньої спільноти та викладання *про* демократію.

Вивчення розуміння поняття «демократія» виявило, що переважна більшість респондентів – 61,3% студентів та 60,4% викладачів – акцентує свою увагу на демократії як формі державного устрою/владі народу. Для 15,7% студентів та 28,8% викладачів демократія асоціюється зі свободою слова/волевиявлення. Невелика група респондентів – 9,4% студентів та 5,4% викладачів – характеризує демократію як рівність. Тобто, викладачі та студенти переважно редукують феномен демократії до «вузького» розуміння важливості виборчих процесів, не усвідомлюючи значущості «широкого» визначення демократії як участі та соціальної справедливості. Незважаючи на те, що для сучасного українського суспільства, сповненого явищами індивідуалізму, соціальної та політичної пасивності, патерналістських очікувань, політична активність та включеність в процес голосування (особливо молоді) вже є неабияким досягненням, подальший освітні та політичні інтервенції необхідні для усвідомлення демократії в її «широкому» модусі.

3. Присутність рудиментів радянської системи в сучасному освітньому середовищі та наслідки транзитивного стану аксіологічної сфери українського суспільства.

Зазначені проблеми репрезентовані у відповіді респондентів на запитання щодо викликів впровадження демократії в програмі підготовки вчителів. Так 19,9% студентів відмітили, що авторитарний стиль викладання та небажання змінюватися є однією з основних перешкод на шляху удосконалення навчання демократії. В свою чергу лише 8,1% викладачів окреслили зазначену проблему як перешкоду. Авторитарний стиль у спілкуванні та викладанні, на нашу точку зору, тісно пов'язаний з закріпленням інфантильної поведінки в дорослому житті, не бажанні брати на себе відповідальність, патерналістськими очікуваннями та проблемою самоідентифікації. Здивуванням стало те, що 2,4% опитаних студентів при відповіді на запитання «як покращити навчання / викладання про демократію в педагогічній освіті» давали поради називаючи себе дітьми/учнями. Враховуючи, що опитування проводилося для студентів четвертого року навчання та студентів-магістрів, зазначена особливість демонструє, скоріш за все, не достатньо налагоджений рівень партнерських стосунків між викладачами і студентами, адже ставлення до студентів як до дітей обмежує ступінь відповідальності та підвищує ризик не готовності до дорослого життя та входження в професію.

4. Наявність деякого відчуження знання про демократію і звуження їх до окремої дисципліни.

Опитування показало, що для 10,8% педагогів та 37,6% студентів впровадження демократії в освітній процес асоціюється лише з введенням окремого предмету, додаткових годин та їх викладання. Лише чверть опитаних (26,1%) радять покращувати впровадження демократичних перетворень через діяльність. Якщо дискретність предметного підходу частини викладачів можна пояснити освітніми стандартами минулого століття, коли відбувалось їх професійне становлення, то природа обмеженого розуміння способів, методів та засобів впровадження демократії з боку студентів потребує додаткового вивчення.

5. Недостатній рівень усвідомлення можливостей використання інтегрованого навчання та наскрізних вмінь.

Незважаючи на надання значної уваги з боку освітніх теоретиків та функціонерів до інтегрованого навчання, згідно емпіричних даних лише невелика частина викладачів та студентів використовувала поняття «інтегрований підхід», «наскрізні вміння» у відповідях на питання анкети. Так, тільки 2,7%, викладачів, відзначили як складність імплементацію наскрізного підходу у викладанні демократії, та 2,4% студентів порадили впровадити можливість інтегративного застосування

форм, методів і засобів як під час викладання дисциплін, так і в повсякденному спілкуванні.

Підсумовуючи вищенаведене, слід зазначити, що демократичні перетворення, які відбуваються впродовж останніх десятиліть в Україні, змінюють не лише освітнє середовище на рівні професійної підготовки, але й на рівні налагодження комунікації між всіма учасниками освітнього процесу. Вища освіта, в нашому випадку освіта вчителів, є стратегічним способом побудови довгострокових суспільних змін. В Україні, а також у Норвегії та Палестині шкільна та вчительська освіта визначається урядовими стратегіями як ключові суб'єкти розвитку демократії.

Незважаючи на це, проведене дослідження засвідчило відсутність розуміння демократії як освітньої парадигми, що охоплює усі складові освітнього процесу (філософію освіти, освітні інституції, освітнє середовище, методи викладання та освітню практику) у учасників освітнього процесу. Відповідаючи на запитання, поставлене в назві статті, слід констатувати, що після десятиліть реформ демократія в українській системі освіти все ще залишається певним складно досяжним ідеалом. Амбівалентність визначень демократії та редукування її до «вузького» розуміння, присутність рудиментів радянської системи, недостатня обізнаність з методами інтегративного навчання та наскрізними вміннями створюють нові виклики та ставлять нові завдання перед освітньою спільнотою. Але подолання будь-яких викликів потребує їх первинної ідентифікації і вивчення «анамнезу», спроба саме такого аналізу і була зроблена авторами даної статті.

Посилання

- Андрущенко В. П. (2014) Освіта як чинник формування демократичного світогляду студентів. *Нова парадигма*, 119, 3-12.
- Горбунова Л. (2015) Філософія трансформативної освіти для дорослих: університетські стратегії і практики: монографія. Суми: Університетська книга.
- Горбунова Л. (2017) Трансформативне навчання дорослих: поворот до "цілісного розуміння" людини. *Філософія освіти. Philosophy of Education*. 1(20), 97-127.
- Джус О. В. (2016) Життя і творчість Софії Федорівни Русової (1856-1940): науково-методичний посібник. Івано-Франківськ: НАІР.
- Куц Г. М. (2018) Демократичні принципи в освітньому процесі: політико-культурний контекст. *Вісник Національного університету "Юридична академія України імені Ярослава Мудрого"*. Серія : Політологія. 2, 46-56.
- Мешко Г. М. (2010) Вступ до педагогічної діяльності: [навч. посіб.]. Київ : Академвидав.
- Ордіна Л.Л. (2009) Демократичні цінності як фактор мотиваційного забезпечення культуротворчого середовища ВНЗ. *Вісник націон. техн. ун-ту України "Київський політехнічний інститут"*. Філософія, Психологія, Педагогіка. [Зб. наук. праць]. Київ: ІВЦ "Політехніка", 3 (27).
- Постоленко І. (2007) Демократизація освітнього процесу в Україні. *Психолого-педагогічні проблеми сільської школи*, 22, 67-71.

Сухомлинський В. О. (1977) Розмова з молодим директором школи. В: *Вибрані твори в п'яти томах. Т. 4.* К.: Радянська школа.

References

- Andrushchenko V.P. (2014) Education as a factor in shaping students' democratic outlook. *The New Paradigm*, 119, 3-12 [in Ukrainian].
- Barber B. R. (1984/2003) *Strong Democracy: Participatory Politics for a New Age*. Berkeley, California: University of California Press.
- Biesta, G. (2007) Don't count me in. Democracy, education and the questions of inclusion. *Nordisk Pedagogik*, 27(1).
- Biseth, H. (2018) Norwegian Teacher Educators' Attentiveness to Democracy and their Practices. *International Journal of Learning, Teaching and Educational Research*, 17 (7), 26-42, URL: <https://doi.org/10.26803/ijlter.17.7.2>
- Carr, P. R. (2010a) *Does Your Vote Count? Critical Pedagogy and Democracy*. New York: Peter Lang Publishing.
- Carr, P. R., & Zyngier, D. (2012) *Can education make a difference? Experimenting with, and experiencing democracy in education*. Information Age Publishing: Charlotte, NC. USA.
- Diamond, L. (2004) What is Democracy? Lecture at Hilla University for Humanistic Studies, January 21.
- Retrieved from: <http://web.stanford.edu/~ldiamond/iraq/WhalsDemocracy012004.htm>
- Dzhus O.V. (2016) *The Life and Works of Sofia Rusova (1856-1940): a scientific and methodological manual*. Ivano-Frankivsk: NAIR [in Ukrainian].
- Fischman, G.E., & McLaren, P. (2005) Rethinking Critical Pedagogy and the Gramscian and Freirean Legacies: From Organic to Committed Intellectuals or Critical Pedagogy. *Committed, and Praxis. Cultural Studies ↔ Critical Methodologies*, 5(4).
- Gandin, L. A., & Apple, M. W. (2002) Thin versus thick democracy in education: Porto alegre and the creation of alternatives to neo-liberalism. *Ins. Stud. Sociol. Education*, 12, 99-116.
- Gorbunova L. (2015) *The philosophy of transformative adult education: university strategies and practices: a monograph*. Sumy: University Book [in Ukrainian].
- Gorbunova L. (2017) Transformative Adult Learning: A Turn to the «Comprehensive Understanding» of Man. *Filosofiya osvity. Philosophy of Education*. 1(20), 97-127 [in Ukrainian].
- Kuts G.M. (2018) Democratic principles in the educational process: a political and cultural context. *Bulletin of the National University "Yaroslav the Wise Ukrainian Law Academy. "Series: Political Science. 2*, 46-56 [in Ukrainian].
- Meshko G.M. (2010) *Introduction to pedagogical activity: [textbook.]* Kiev: Academic [in Ukrainian].
- Ordina L.L. (2009) Democratic values as a factor in the motivational support of a university's cultural environment. *Bulletin national. tech. University of Ukraine "Kyiv Polytechnic Institute". Philosophy, Psychology, Pedagogy.* – [Coll. of sciences. wash]. – Kiev: Polytechnic Research Center. No 3 (27) [in Ukrainian].
- Postolenko I. (2007) Democratization of the educational process in Ukraine. *Psychological and pedagogical problems of a rural school*. No 22, 67-71.
- Rainer, J., Guyton, E. (1999) Democratic practices in teacher education and the elementary classroom. *Teaching and Teacher Education*. 15, 121-132.

- Sukhomlinsky V.A. (1977) Conversation with a young headmaster. In: *Selected works in five volumes. Vol. 4.* K.: The Soviet School [in Ukrainian].
- Waghid, Yusef (2014) *Pedagogy Out of Bounds: Untamed Variations of Democratic Education.*
- Westheimer, J. (2008) *No child left thinking: Democracy at Risk in American Schools.* University of Ottawa: Ottawa, Canada.
- Zyngier, D., (2012) Rethinking the Thinking on Democracy in Education: What are educators Thinking (and Doing) about Democracy? *Education Sciences*, 2(4), 1–21. doi:10.3390/educ2010001.

Тетяна Матусевич, Лариса Колесник. Демократия в образовании: идеальное бытие или педагогическая реальность?

Данная статья посвящена презентации и анализу результатов исследования «Демократия в образовании», проведенного в рамках проекта «Развитие культуры демократии в педагогическом образовании в Украине, Норвегии и Палестине» в феврале 2019 года. Исследование является одной из комплексных попыток проанализировать спектр определений демократии в образовании, понимание ее места в образовательной среде и препятствий на пути внедрения демократии в процесс подготовки учителей. Проведенный анализ показал существование определенных вызовов, – доминирование «узкого» понимания демократии среди украинского образовательного сообщества и преподавания о демократии, присутствие рудиментов советской системы в современном образовательном среде, наличие некоторого отчуждения знания о демократии и сужение их до отдельной дисциплины, – требующих дополнительного изучения и разработки научным сообществом стратегии их преодоления.

Ключевые слова: образование, демократия, демократия в образовании.

Tetiana Matusевич, Larysa Kolesnyk. Democracy in education: an ideal being or a pedagogical reality?

This article is dedicated to the presentation and analysis of the results of the Democracy in Education survey (February 2019) conducted within the project “Development of a Culture of Democracy in Teacher Education in Ukraine, Norway and Palestine”. The research is one of a comprehensive attempt to analyze the range of definitions of democracy in education, visions of its place in the educational environment, and the obstacles to implementing democracy in the teacher training process. The analysis showed that there were some challenges – the dominance of a “thin” understanding of democracy among the Ukrainian educational community and teaching *about* democracy, the presence of the Soviet system’s rudiments in the modern educational environment, the presence of some alienation of knowledge about democracy and narrowing them to a separate discipline. So, there is a need in developing strategies for overcoming them.

Keywords: education, democracy, democracy in education.

Тетяна Матусевич – кандидат філософських наук, доцент кафедри соціальної філософії, філософії освіти та освітньої політики Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова. ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3793-462X>

E-mail: sokmatus@gmail.com

Tetiana Matusovich – PhD in Philosophy of Education, Head of the International Cooperation Office, Associate Professor at the Social Philosophy, Philosophy of Education and Educational Policy Department, National Pedagogical Dragomanov University, Kyiv, Ukraine.

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3793-462X>

E-mail: sokmatus@gmail.com

Лариса Колесник – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки та методики початкового навчання Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова.

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4101-7418>

E-mail: l.v.kolesnyk@npu.edu.ua

Larysa Kolesnyk – PhD in Pedagogical Science, Associate Professor at the Pedagogical and Methodology of Primary Education Department, National Pedagogical Dragomanov University, Kyiv, Ukraine.

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4101-7418>

E-mail: l.v.kolesnyk@npu.edu.ua